

V. HUNGAROLÓGIAI MŰHELYEK

Balázs János

Az olaszországi magyartanítás helyzete és lehetőségei

1. A magyar mint európai, de nem indoeurópai nyelv az olaszországi egyetemi oktatásban

Nálunk még mindig eléggé általános az a nézet, hogy nyelvünk elszigeteltségénél és állítólagos jelentéktelenségénél fogva csak igen szerény szerepet játszhat a külföldi egyetemek nyelvoktatásában. Sok éves külföldi tapasztalataim azonban arról győztek meg, hogy ez a borúlátó felfogás éppenséggel nem helytálló. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk, hogy anyanyelvünk, amelyet határainkon innen és túl, Európában, Amerikában és a világ más részein kerekén mintegy 16 millió ember beszél vagy ért meg, a világ mintegy háromezer nyelve közül sorrendben a legelső húsz-huszöt között foglal helyet. Másfelől pedig az európai és az amerikai egyetemek nyelvoktatásában, főleg az általános nyelvészeti oktatás keretében, a magyart egészen különleges hely illeti meg. Köztudomású ugyanis, hogy anyanyelvünk, amelyet Európa szívében egy nem indoeurópai, ám mégis több mint ezer év óta teljesen európaizálódott s nagy mértékben latinizálódott nép beszél, s amelynek több mint hétszázéves irodalma, rendkívül értékes folklór - és különösen becses népdalkincse van, szerkezetében lényegesen különbözik az indoeurópai nyelvektől. Ezért mindenképpen érdemes a megismerésre, hiszen az európai, ám nem indoeurópai nyelvek közül kétségtelenül a legjelentősebb, s így a megtanulásra is legmértőbb. Az Amerikai Egyesült Államokban ezt tudomásom szerint már régen felismerték, s ezért ott az egyetemeken, az általános nyelvészeti

oktatás keretében, mint nem indoeurópai nyelvet számos helyen tanítják, vagy tanulását nyomatékosan ajánlják. Hasonló törekvéseket azonban az utóbbi évek során másutt is megfigyelhettünk. Egyre inkább növekszik az érdeklődés nyelvünk iránt a Szovjetunióban és a többi szocialista országban, a skandináv államokban, a német, az angol és a francia, főleg pedig az olasz egyetemeken. Az olaszországi magyaroktatásnak igen régi és tekintélyes hagyományai vannak. Érdeemes volna egyszer ennek a történetét megírni, s feltárni azokat az okokat, amelyek ezt az érdeklődést táplálták és táplálják ma is. Itt elég csupán arra rámutatnunk, hogy a magyar-olasz kulturális kapcsolatok köztudás szerint igen régi időkre nyúlnak vissza és századunkban szinte töretlenül fejlődtek, sokszor a politikai jellegű gátló körülmények ellenére is. A legutóbbi évtizedben pedig egyre jobban megszilárdultak ezek a számunkra oly fontos kapcsolatok, s közben új lendületet vett az olaszországi magyaroktatás is. Számos olasz egyetemen mind többen tanulnak magyarul, mégpedig nem csupán nyelvészek és irodalmárok, hanem történészek, sőt jogászok és közgazdászok is. Mind többen kérnek és kapnak magyarországi tanulmányi ösztöndíjakat, elsősorban a nyári hónapokra, legújabbban azonban, kutató jelleggel, már hosszabb időre is. Érdeemes hát felmérnünk az olaszországi magyaroktatás helyzetét, s számot vetnünk jövő lehetőségeivel.

2. A magyar nyelvoktatás az olaszországi általános nyelvészeti oktatás keretében

Miután általános nyelvészeti oktatás minden olasz egyetemen folyik, eivben mindenütt van lehetőség arra, hogy ennek keretében a magyar tanítása is helyet kapjon. Az általános nyelvészeti tanszékek az elmúlt években hathatós támogatást nyújtottak a magyart tanítóknak a római, a pádovai, a bolognai, valamint a firenzei és a nápolyi egyetemen. Elég itt a pádovai egyetem profesz-

szorának, Carlo Tagliavininek, a római egyetem általános nyelvész professzorának, Walter Belardinak, vagy a nápolyi egyetem általános nyelvészettel is behatóan foglalkozó professzorának, Nullo Minissinek a nevét említeném, akik sokat tettek azért, hogy hallgatóik megismerjék nyelvünk rendszerét, s mintegy törzsgárdáját alkossák a magyart tanulóknak. Úgy gondolom, hogy a többi olasz egyetemen is volna lehetőség arra, hogy az ott folyó általános nyelvészeti oktatás keretei között anyanyelvünk tanítása is helyet kapjon. Ilyen módon nyelvünk oktatásának olaszországi bázisait jelentősen növelni lehetne.

Mindaz azonban a távlati fejlesztésre vonatkozik. Itt inkább arról kell szólnunk, hogy az eddigi tapasztalatok alapján miben látjuk a magyartanításnak általános nyelvészeti szempontból való jelentőségét. Kétségtelen, hogy az olasz egyetemi hallgatók közül egyre többen és szívesen foglalkoznak nyelvünkkel, még akkor is, ha nem kívánnak szert tenni aktív tudására. A flektáló nyelvtípussal szemben nyelvünk reprezentálja számukra legjobban az agglutináló nyelvtípust. Mivel az utóbbi évek során a nyelvtipológiai vizsgálatok világszerte fellendültek, egyre nagyobb érdeklődés nyilvánul meg a flektáló nyelvektől eltérő típusú nyelvek iránt. Így a mi nyelvünk is szükségképpen egyre jobban előtérbe kerül. Ezt az érdeklődést az olasz egyetemeken tapasztalataim szerint többféleképpen is ébren lehet tartanunk, sőt még növelnünk is lehet. Hogy hogyan, arról az alábbiakban lesz szó.

3. Itália és a finnugorság

Az olasz egyetemi hallgatóság tapasztalataim szerint nincs eléggé tudatában annak, hogy milyen jelentős része volt Itáliának az ókortól kezdve egészen a legújabb időkig nyelvünknek és a rokon nyelveknek a megismerésében és megismertetésében. Az előzmények, mint közhírt, egészen Tacitusig nyúlnak vissza, aki Germaniájának utolsó fejezeteiben először említi északi nyelv-

rokonainkat. Jordanesnek az i.sz. VI. században latinul írt *Geticája* viszont a mordvinokról tudósít. A népünk történetére vonatkozó latin nyelvű feljegyzések jelentős része a kereszténység felvétele óta, a Gellért-legendától kezdve hosszú évszázadokon át, a legszorosabb kapcsolatban áll Itáliával. A Julianus útjára és a Magna Hungariára vonatkozó latin nyelvű tudósítások is mind-mind római ösztönzésre íródtak. Az is közismert, hogy Aeneas Silvius Piccolomini révén a vogulokra és az osztjákokra vonatkozó legrégebbi ismereteinket szintén Itáliának köszönhetjük. Említenünk sem kell, hogy a magyar történetírásban milyen jelentős szerepe volt Mátyás olasz humanistáinak, Bonfininak, Galeottónak, valamint Pietro Ransanónak. Galeottó feljegyzései nyelvünk egyes sajátosságaira vonatkozólag is igen becses adalékokat tartalmaznak. Bernardino Tomitanónak 1545-ben Velencében közzétett munkája egy XVI. századi magyar költeményről ad hírt. A székely rovásírásra vonatkozó legterjedelmesebb és legnevezetesebb tudósítást szintén olasz tudósnak, a XVII. század második felében élt bolognai Luigi Ferdinando Marsigli-nek köszönhetjük. A magyar szótáriródalom történetének kezdeti szakasza szintén erős itáliai hatást tükröz. A középkorban Magyarországon használatos latin szójegyzékek mintái mind olasz lexikográfusok, főleg pedig a lombardiai Papias, a pisai Hugutius, továbbá Johannes Balbus de Janus művei voltak. később a szintén itáliai Calepinus szótára gyakorolt nagy hatást a magyar szótáriródalomra. 1595-ben Velencében jelent meg Verancsics Faustusnak, a sebenicói születésű, Pádovában tanult dalmata tudósnak nevezetes ötnyelvű szótára, amelynek magyar tolmácsolatai különösen becsesek. De említést érdemel Marsigli-nek kéziratos latin-román-magyar szójegyzéke is.

Nyelvtipológiai szempontból különösen jelentősek J. B. Podestának, a bécsi császári kancelláriában magyar-török tolmácsként működő olasz poliglottának 1669-

ben latinul megjelent művében olvasható megállapítások nyelvünk egyes jellemző vonásairól, így a nyelvtani nem hiányáról és a határozott névelő ragozhatatlanságáról.

Azt sem szabad felednünk, hogy Fogel Márton, a magműveltségű hamburgi orvos szintén 1669-ben III. Cosimo toscanai nagyherceg ösztönzésére szerkesztette meg és küldte el Itáliába a finn-magyar rokonságot tudományos alapossággal bizonyító *Nomenclator finnicus*-át. 1784-ben Itáliában, Cesenában jelent meg az olaszra vált spanyol jezsuitának, Lorenzo Hervás y Pandurónak olaszul írt híres összefoglaló műve a világ akkor ismert nyelveiről, amelyben a finnugor és szamojéd nyelveknek az akkori időkhöz képest bámulatra méltóan teljes és kimerítő leírását találhatjuk.

Azt viszont már kevesen tudják, hogy éppen 1799-ben, mikor Gyarmathi Sámuel *Affinitas*-a Göttingában megjelent, járt finn és lapp földön Giuseppe Acerbi, a neves olasz utazó, aki nyelvészeti és néprajzi szempontból is értékes megfigyeléseiről 1802-ben Londonban angolul, majd pedig 1832-ben Milánóban olaszul is megjelent útleírásában számol be. Acerbi-nek a finn és a lapp nyelv szerkezetére, valamint a finn verselésre vonatkozó észrevételei ma is figyelmet érdemelnek.

Emilio Teza (1831-1912) a bolognai, pisai, majd a padovai egyetem nagy tudású nyelvész professzora a finnugor nyelvekkel is behatóan foglalkozott. Ő fedezte fel és tette közzé Fogel Márton *Nomenclator finnicus*-ának Firenzébe küldött latin nyelvű kéziratát. Olaszra fordította a Kalevala XVI. énekét és 1894-ben a finn népi verselésre vonatkozó értékes tanulmányával kiegészítve tette közzé. Ugyancsak eredetiből fordított olaszra egy észt népdalt is. A magyar és finn csillagnevekről írt értekezése szintén 1894-ben látott napvilágot.

Teza Setälával volt baráti kapcsolatban. Világhírű kortársa, Domenico Comparetti viszont a neves finn

folklorista, Julius Krohn barátságát élvezte. Compa-rettinek 1892-ben kiadott híres Kalevala monográfiája mindmáig nélkülözhetetlen forrásmű a Kalevalakutatók számára, mely a finn népi eposz kialakulásának körülményeit igen behatóan s nagy tudományos felkészültséggel elemzi.

Alfredo Trombetti (1866-1929), a bolognai egyetem szintén világhírű professzora az emberi nyelv monogenezisének elvét valló, 1905-ben megjelent művében a finnugor, az indoeurópai és az altaji nyelvek rokonságának sokat vitatott kérdésében is állást foglalt és későbbi műveiben is gyakran és behatóan foglalkozott az uráli nyelvekkel, főleg ezek fonetikai és morfológiai sajátosságaival.

Az utóbbi évtizedekben Carlo Tagliavini, a pádovai egyetem általános nyelvészeti tanszékének vezetője, a kiváló nyelvtudós tett igen sokat a finnugor és a magyar nyelvészet eredményeinek olaszországi megismertetése érdekében. A magyar nyelv eredetére, Marsigli szerteágazó munkásságára, nyelvünknek, valamint az egyes finnugor nyelveknek a szerkezetére vonatkozó tanulmányai igen értékesek és nagyban hozzájárultak a magyar és finnugor nyelvészet eredményeinek itáliai megismertetéséhez. A fiatalabb olasz nyelvésznemzedék tagjai közül Giovanni Battista Pellegrininek, a pádovai egyetem általános nyelvész professzorának, valamint Nullo Minissinek, a nápolyi egyetem szlavistájának nevét kell itt megemlítenünk, akik mindketten élénk figyelemmel kísérik a magyar és az uráli nyelvészet fejlődését. Az olasz egyetemeken azonban rajtuk kívül még mások is egyre nagyobb számban, s mind nagyobb felkészültséggel foglalkoznak nyelvünkkel és a többi finnugor nyelvvel. Ezért minden okunk megvan arra, hogy bizakodással tekintsünk az olaszországi magyartanítás jövője felé.

4. Nyelvünk tipológiai sajátosságai olasz szempontból

Hosszú éveken át szerzett olaszországi tapasztalataim arról győztek meg, hogy nyelvünk strukturális sajátosságait az olasz diákság csak akkor ismeri meg igazán, ha ezek oktatására különleges gondot fordítunk. Az olaszok számára eddig írt magyar nyelvkönyvekben anyanyelvünk legfőbb sajátosságainak számbavétele nem mindig történt meg kellő színvonalon és alapossággal. Az alábbiakban nyelvünknek csupán néhány olyan fonológiai, morfológiai és szintaktikai sajátosságát említem, amelyek megvilágítása olasz szempontból különösen fontos.

Nyelvünk fonológiai rendszerének jellemző vonása, hogy benne a rövid és hosszú magánhangzók és mássalhangzók ellentéte szemantikai különbségek kifejezésére szolgálhat. Mivel azonban az olaszban a rövid és hosszú magánhangzók fonológiai különbsége ismeretlen, az olasz diákság ezt a nyelvünkre oly jellemző sajátosságot csak akkor tudja érzékelni, ha mindjárt az első órákon felhívjuk a tanulók figyelmét arra, hogy a klaszikus latinban, valamint az ógörögben, amelyet tanulmányaik során okvetlenül meg kell ismerniük, szintén megtalálható ez a fonológiai ellentét. Ezenkívül azt is hangsúlyoznunk kell, hogy nyelvünkben a rövid és hosszú magánhangzók disztribúciója teljes mértékben független a hangsúlytól. Ez az olaszok számára azért feltűnő, mivel az olaszul beszélők hajlamosak arra, hogy hosszúnak csak a hangsúlyos szótag magánhangzóját tekintsék.

A magyarul tanuló olaszoknak az is nehézséget okoz, hogy magánhangzórendszerünkben az ü és ö, valamint az ú és ő is szerepel. Ezek képzése csak azoknak könnyű, akik közülük franciául vagy németül is tanultak, vagy oly északolasz nyelvjárást ismernek, ahol az említett vokálisok rövid változatai is előkerülnek.

Sajnálatos, hogy az eddig rendelkezésre álló nyelvkönyvekben kevés szó esik azokról a minimális

magyar szópárokról, amelyek a rövid és hosszú magánhangzók fonológiai oppozícióit tükrözik. Gondolok itt a kar és kár, ver és vér, tör és tőr, irat és írat, fűzet és fűzet, buja és búja-féle szópárokra. Az effélékből ugyanis kívánatos minél többet bemutatni, mégpedig már a legelső órákon, hiszen ezek ismerete nélkül olasz hallgatóink aligha tanulhatják meg a helyes magyar kiejtést.

A magyar esetrendszer tárgyalásakor tapasztaltam szerint okvetlenül szükséges felhívni az olasz diákság figyelmét arra, hogy a kérdő és mutató névmási töveken mutatkozó esetragok disztribúciója nagy mértékben aszimmetrikus. Így pl. nagyon is feltűnő a ho- és mi- kérdő névmási tövekhez, valamint az e- és a-, illetőleg az i- és o- mutató névmási tövekhez járuló határozóragok szeszélyes eloszlása. Tudtommal semmiféle magyar nyelvkönyvben nincs világos utalás arra, hogy a ho- kérdő névmási tőnek csupán néhány határozószóként használatos származéka van (hol, honnan, hová és hogyan). Ezzel szemben a me-, mi- kérdőnévmási tőnek sokkal több határozószói származéka ismeretes. Arra a kérdésre viszont, hogy hol?, az itt, emitt, ott és amott mutató névmási eredetű határozószókkal felelhetünk. A felsorolt határozószók szuffixumai világosan mutatják, hogy mennyire nem szimmetrikus ezek képzésmódja.

Eddig nyelvkönyveink azt sem hangsúlyozták eléggé, hogy nyelvünkben a többi uráli nyelvvel egyezően nincs ugyan nyelvtani nem, de az élő és élettelen kategóriájának megkülönböztetése csírájában mégis megvan a magyarban is, ugyanúgy, mint a többi finnugor nyelvben, a kérdőnévmások dichotomikus rendszerében. Alapvető különbség azonban a finnugor és az indoeurópai nyelvek között, hogy az előbbiek az élők és élettelenek kategóriáit csupán eltérő tőalakú kérdő névmások (vö. magyar ki?, mi? finn kuka?, mikä?) segítségével fejezik ki, de a mutató névmások és a névszók esetében hasonló megkülönböztetést

nem tesznek, Ezzel szemben az indoeurópai nyelvek nyelvtani nemet mind a kérdő, mind a mutató, mind pedig a névszói töveken is külön szuffixumok segítségével jeölték, legalábbis kezdetben. Ez oly tipológiai sajátosság, mely az említett két nyelvcsaládot igen élesen elhatárolja egymástól.

Azt is hangsúlyoznunk kell az olasz diákságnak, hogy a magyar határozott névelőt sohasem ragozzuk. Másfelől arra is fel kell hívni figyelmüket, hogy nyelvünkben oly szintagmatikus kapcsolatok esetében, mint pl. ez a rózsa, az a ház, a mutató névmásokat névelővel ellátott névszóalakok követik, s hogy a határozott névelő ilyenkor is mindig ragozatlan marad. Magyarázatul célszerű megemlítenünk, hogy az efféle szerkezetekben a mutató névmásokat a névszói részek értelmezőszerű funkcióban követik, s ezért a névszókön ugyanazokat az esetragokat találjuk, mint az előttük álló mutató névmási töveken. Jellemző, hogy az eddig megjelent nyelvkönyvek ezt nem hangsúlyozták kellő mértékben.

Nem árt felhívni a figyelmet arra sem, hogy esetrendszerünk gazdagságával szemben igeragozási rendszerünk, az igeidők számát tekintve jóval egyszerűbb, hiszen valójában csak két igeidő járatos a mai köznyelvben: a jelen idő és a múlt idő. Nagy gondot kell azonban fordítanunk az alanyi és tárgyias igeragozás megtanítására. Tapasztalataim szerint célszerű szemléltető táblázatokat készíteni esetragjainkról és az igeragozásról. Sok fáradtsággal jár az igekötős igék használatának begyakoroltatása is.

Lényeges különbségek vannak a magyar és az olasz között a mellékmondatban használatos módok tekintetében is. Az olasz ugyanis, a latinnal egyezően, sokkal többször használ a mellékmondatokban kötőmódot, mint a magyar. Az eddigi nyelvtanok tapasztalataim szerint erre sem mutattak rá kellő mértékben.

Nagy fogyatékosága a nyelvtankönyveknek az is, hogy nagyon szűkmarkúan bánnak a szóképzéssel. Pedig az olaszokat okvetlenül tájékoztatnunk kell afelől is, hogy egyes képzőink milyen mértékben produktívak, s hogy az egyes képzőknek mik a legfőbb szemantikai és grammatikai funkcióik.

5. Irodalmunk története az összehasonlító irodalomtörténet tükrében
Olaszországi tapasztalataim arról győztek meg, hogy irodalmunk történetét célszerű külföldön az összehasonlító irodalomtörténettől kimunkált szempontok figyelembevételével ismertetnünk. Okvetlenül fel kell hívni az olasz hallgatóság figyelmét arra, hogy a magyar irodalom szerves része az európai és világirodalomnak, s hogy fejlődésében oly vonások fedezhetők fel, amelyek többé-kevésbé minden keleteurópai nép irodalmát jellemzik. Másfelől szükséges hangsúlyoznunk azt is, hogy a nagy európai irodalmi áramlatok és irányzatok nálunk sajátos módon jelentkeztek és színeződtek. Így a barokk nálunk számos olyan vonást mutat, ami hiányzik a nyugateurópai irodalmak hasonló mozgalmából. A felvilágosodás és a reformkor szintén sok szempontból más jellegű, mint a nyugati országokban volt. A magyar nyelvújításról szólva célszerű megemlítenünk, hogy Kazinczyék törekvései számos rokon vonást mutatnak a kelet-európai kis népek neológus mozgalmainak célkitűzéseivel. Ugyanígy szólnunk kell arról is, hogy a magyar irodalmi népiesség is jellegzetesen keleteurópai jelenség, amelynek párját hiába keresnők az olasz irodalomban. A magyar szimbolizmus is új tartalommal telítődött a franciához viszonyítva.

Nem szabad elmulasztanunk annak hangsúlyozását sem, hogy nyelvünk agglutinációs sajátosságainál fogva rendkívül hajlékony, s ezért különösen alkalmas az idegen versformák meghonosítására és a formahű, művészi fordításokra. Műfordítási irodalmunk világviszonylatban is számottevő. Nálunk régi hagyományai vannak a

külföldi klasszikusok magas színvonalú tolmácsolásának. A görög és latin, az olasz, a német, a francia, az orosz és az angol klasszikusokat nálunk igen sokszor a legjelentősebb költők fordították magyarra, a tolmácsolásaik ennél fogva nemzeti irodalmunknak szerves részeivé váltak. Szemléltetésül célszerű ismeretünk Babits Dante fordításának egy-két részletét, vagy Homérosz és Horatius műveinek formahű magyar tolmácsolatait.

Ugyanígy természetesen nagy gondot kell fordítanunk annak az igen jelentős és termékenyítő hatásnak az ismertetésére is, amelyet az olasz irodalom Balasitól kezdve a legújabb időkig gyakorolt a magyar irodalomra. Másfelől nem szabad emulasztanunk a magyar irodalom olaszországi recepciójára vonatkozó adatok közlését sem. Ebben nagy segítséget jelent majd a jövőben az a bibliográfia, amelyet erre vonatkozólag a firenzei egyetem magyar tanszéke készített.

6. A jövő feladatai

Az olaszországi magyaroktatást nagymértékben meg fogja könnyíteni Fábrián Pál olaszul írt magyar nyelvkönyvének a legközelebbi hetekben várható megjelenése. Ez lesz az első olyan tankönyv, amely minden tekintetben meg fog felelni az olaszországi követelményeknek.

Remélem, hogy módomban lesz hamarosan elkészítenem olasz nyelvű bevezetésemet a finnugor nyelvészet tanulmányozásába. Ez a mű a tervek szerint a bolognai Patron cég kiadásában fog megjelenni.

Nagy szükség volna azonban más tankönyvek kiadására is. Így mindenekelőtt egy olaszul írt s a legújabb hazai kutatások eredményeit is teljes mértékben értékesítő magyar irodalomtörténet kiadása volna kívánatos. Tudvalévő ugyanis, hogy az Olaszországban megjelent magyar irodalomtörténeti munkák nem mindenben felelnek meg a követelményeknek.

A távolabbi jövőben sor kerülhetne egy olaszul írt magyar történeti, népismereti és néprajzi kézikönyv

kiadására is. Erre vonatkozólag már tettem javaslatot. Sajnos azonban egyelőre nem sok remény van ilyen jellegű munkák közeli megjelenésére.

Az olaszországi magyaroktatás továbbfejlesztése azonban fontos nemzeti ügyünk. Ezért minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy a fenti tervekből minél több és minél előbb megvalósuljon.

(1970.)

Oláh Tibor

Magyaroktatás Franciaországban

Napjainkban a világ 22 egyetemén működik magyar lektorátus itthonról küldött oktatókkal. Ebből négy Franciaországban van: kettő Párizsban, egy Strasbourgban, egy Lille-ben, sőt idén a Lyon-i lektorátus beindításával még eggyel növekszik lektorátusaink száma. Nem lektorátus, csak nyelvtanfolyam formájában a közel-múltban magyart oktattunk még a rennes-i egyetemen, Grenoble-ban, és két másik párizsi egyetemen (Paris-VII és Paris-Vincennes). Ez komoly érdeklődést mutat. A két (összevont) párizsi lektorátusra beiratkozott hallgatók száma jelenleg közel 70 fő, valószínűleg egyike a legmagasabb külföldi létszámnak.

A magyartanítás franciaországi múltjáról

A finnugor nyelvek tanulmányozását Robert Gauthier kezdte a múlt század végén. 1873 és 1879 között a Mezőkövesdről elszármazott orientalista, Újfalvy Károly tart előadásokat Kelet-Európa földrajzáról és történelméről a párizsi egyetemen. Magyar és finn nyelvtankönyvet is írt franciák számára. Ugyanitt, 1909-től 1912-ig Kont Ignác tartott órákat a magyar történelemről és kultúráról.